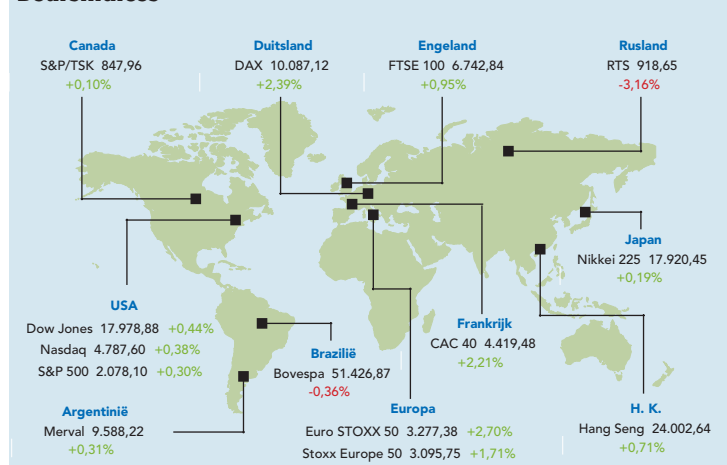

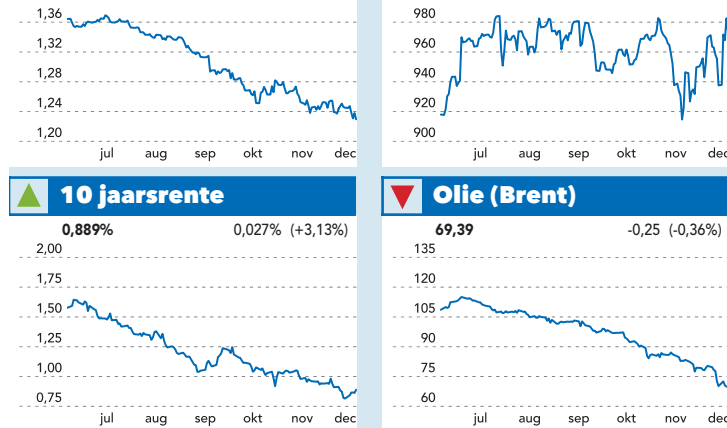
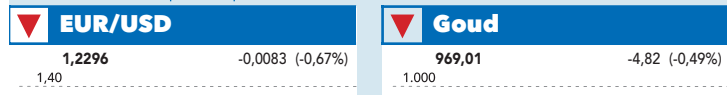
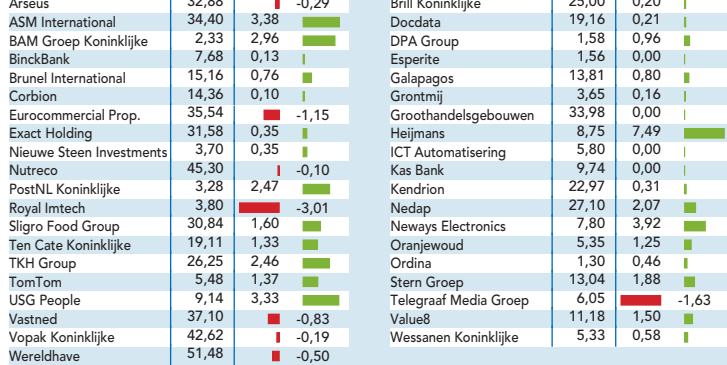
	slot 05/12	+/- in % 04/12	return	laagste	hoogste	Mix in milj.
Aegon	6,39	2,90	4,76	5,69	6,99	13.712,40
Ahold Koninklijke	14,50	1,15	25,82	11,56	14,72	12.963,94
Akzo Nobel	57,45	1,77	11,11	46,59	61,09	13.938,84
ArcolorMittal	9,90	1,49	-18,97	9,01	13,40	16.492,38
ASML Holding	85,90	2,83	34,33	57,51	80,96	38.999,24
Boskalis Westminster	44,72	1,44	29,03	33,70	47,18	5.497,16
Corio	40,34	0,42	35,59	30,18	41,78	4.064,84
Delta Lloyd	19,00	2,04	14,31	16,42	21,20	3.787,29
DSM Koninklijke	53,76	0,77	-1,36	43,60	58,60	9.753,41
Fugro	17,43	1,38	-58,23	8,67	48,74	1.474,10
Gemalto	66,01	0,73	-15,44	53,12	91,15	5.809,93
Heineken	63,21	0,86	30,08	44,14	64,00	36.409,13
ING Groep	11,74	3,48	28,73	8,93	11,95	45.295,49
KPN Koninklijke	2,66	1,22	17,46	2,13	2,80	11.341,80
OCJ	30,23	1,10	3,21	22,68	38,58	6.369,82
Philips Koninklijke	24,25	1,91	-0,51	20,69	28,31	22.669,37
Randstad	40,50	1,25	-3,38	30,12	49,84	7.294,44
Reed Elsevier	19,95	1,58	35,77	14,51	19,96	14.695,72
Royal Dutch Shell A	22,24	0,33	19,96	24,20	31,13	107.920,87
SBM Offshore	10,14	-1,51	-27,13	9,10	15,65	2.126,24
TNT Express	5,68	3,89	-13,00	4,28	7,32	3.116,02
Unibail-Rodamco	210,15	0,67	18,83	174,25	214,30	20.603,40
Unilever Certificate	33,49	2,42	22,11	28,97	34,05	57.426,23
Wolters Kluwer	24,28	0,71	23,29	18,62	24,36	7.328,54

Beursindices

aandeel	slot 05/12	+/- in % 04/12
Aalberts Industries	23,70	3,38
Accell Group	13,63	1,04
Air France-KLM	8,84	3,70
Aperam	25,32	1,52
Arcadis	25,78	0,23
Arseus	32,88	-0,29
ASM International	34,40	3,38
BAM Groep Koninklijke	2,33	2,96
BinkBank	7,68	0,13
Brunel International	15,16	0,76
Corbion	14,36	0,10
Eurocommercial Prop.	35,54	-1,15
Exact Holding	31,58	0,35
Nieuwe Steen Investments	3,70	0,35
Nutreco	45,30	-1,10
PostNL Koninklijke	3,28	2,47
Royal Intech	3,80	-3,01
Silgro Food Group	30,84	1,60
Ten Cate Koninklijke	19,11	1,33
TKH Group	26,25	2,46
Terram	5,48	1,37
USG People	9,14	3,33
Vastned	37,10	-0,83
Vopak Koninklijke	42,62	-0,19
Wereldhave	51,48	-0,50

aandeel	slot 05/12	+/- in % 04/12
Adv. Metallurgical Group	6,83	1,79
Amsterdam Commodities	18,75	-0,21
Ballast Nedam	3,09	1,91
BE Semiconductor Ind.	17,92	-0,42
Beter Bed Holding	15,59	0,55
Bnl Koninklijke	25,00	0,20
Deceuninck	19,16	0,21
DPA Group	1,58	0,96
Esperite	1,56	0,00
Galapagos	13,81	0,80
GroenFijn	3,65	0,16
Grootaandelsgebouwen	33,98	0,00
Hajmans	8,75	7,49
ICT Automatisering	5,80	0,00
Kas Bank	9,74	0,00
Kendron	22,97	0,31
Neclap	27,10	2,07
Newsays Electronics	7,80	3,92
Oranjewoud	5,35	1,25
Ordina	1,30	0,46
Steen Groep	13,04	1,88
Telegraf Media Groep	6,05	-1,63
Value8	11,18	1,50
Wessanen Koninklijke	5,33	0,58

Een overname met emotie

Ondanks dat de werkgelegenheid in de agrarische sector afneemt, blijft de sector van groot belang voor het Noorden. Innovatie, nieuw Europees beleid en de opvolgingsproblematiek zijn de belangrijkste uitdagingen, zo analyseert bureau E & E advies. Twee jonge vertegenwoordigers van de sector – melkveehouder Sietse Draaijer en docente melkveehouderij Geraldine Haverkamp – vertellen erover.

John Geijp

Sietse Draaijer (28) richt zijn blik op zijn smartphone. Daarop kan hij zien hoe de gesteldheid is van zijn 88 koeien. Die zijn daarvoor voorzien van een Halsband met responder. „Je kunt bijvoorbeeld aflezen welke temperatuur ze heeft, hoeveel melk ze heeft gegeven en of ze goed herkauwt. Voordat de koe de uiterlijke verschijnselen ervan heeft, weet je al dat ze ziek is. Daardoor kun je tijdig ingrijpen. Als de koe veel heeft gelopen, is dat ook af te lezen. Dan is ze tochtig. Dan weet je dat je haar moet insemineren.”

Een klein jaar is Draaijer eigenaar van de melkveehouderij in Witmarsum die inmiddels ruim 120 jaar in de familie is. Hij wil er een modern bedrijf van maken. In zijn eerste jaar als melkveehouder investeerde hij al in melkrobots en een nieuw kantoor. De melkproductie van 800.000 liter wil hij op termijn met misschien wel 50 procent vergroten.

Wat voor kwaliteiten daarvoor nodig zijn? „Vakmanschap is het belangrijkste”, zegt Geraldine Haverkamp (28), docente melkveehouderij aan de hogeschool Van Hall Larenstein in Leeuwarden, afgestudeerd dierenarts en dochter van een melkveehouder in Lochem. „Je moet weten hoe je de dieren gezond houdt. Daarnaast is goed ondernemerschap nodig voor de continuïteit van het bedrijf, zodat je het economisch gezond aan een volgende generatie kunt overdragen.”

Haverkamp en Draaijer kennen elkaar van de Agrarische Jongeren Friesland (AJF). Haverkamp is lid van

het dagelijks bestuur en voorzitter van de werkgroep melkveehouderij. De club telt 900 leden in de leeftijd van 16 tot 35 jaar die hoe dan ook een band hebben met de agrarische sector. Ze denken na over de toekomst van het boerenbedrijf. Actuele thema's zijn de modernisering van de landbouw, Europese en Nederlandse wetgeving, de opvolgingsproblematiek en de vergrijzing van de agrarische sector.

Draaijer behoort tot de 4 procent van de melkveeouders die jonger zijn dan 35 jaar. Na het doorlopen van de Christelijke Agrarische Hogeschool Drontenen en het behalen van zijn master internationaal management aan Nyenrode besloot hij om de melkveehouderij van zijn moeder en tante over te nemen.

Draaijer: „Ik hou van ondernemen. En ik heb een passie voor melkvee. Vroeger was ik tijdens mijn vakanties hier bij mijn opa en oma op de boerderij. Later in mijn jeugd werkte ik 's zaterdags altijd bij een melkveehouder. Bovendien krijg je maar een keer de kans om een familiebedrijf over te nemen.”

Want nagenoeg alle overnames van boerenbedrijven gaan van de ene generatie in een familie op de volgende. Een 'gewone' overname is door de hoge economische waarde van agrarische bedrijven nagenoeg onmogelijk.

Draaijer: „Die marktwaarde wordt bepaald door de prijzen die boeren krijgen als ze hun bedrijf vanwege de aanleg van een weg of de bouw van een woonwijk verkopen. Daar krijgen ze veel geld voor dat ze opnieuw kunnen investeren. Zo'n bedrag is normaal gesproken niet op te brengen. Daarvoor krijg je ook geen geld van de bank. De economische waarde van bijvoorbeeld dit bedrijf is 3,5 miljoen euro. Dat verdient je met de omzet van vier ton per jaar nooit terug.”

Daarom wordt in familieverband een bedrijf altijd verkocht voor een

‘In familieverband wordt een bedrijf ver onder de economische waarde verkocht’

bedrag ver onder de economische waarde, vaak wel zo'n 50 procent. De fiscus staat dat binnen bepaalde grenzen toe. De prijs is vaak lang onderwerp van onderhandeling. De eigenaar moet bij de overdracht voldoende geld ontvangen voor zijn oude dag. Broers en zussen die niet profiteren van de schenking, moeten met de verkoop instemmen. Vaak staat in het koopcontract een clause die dat zij meedelen in de opbrengst van het bedrijf, als dat binnen een bepaalde termijn - meestal vijftien jaar - wordt verkocht.

Draaijer komt uit Oldenzaal. Zijn ouders hadden 'een gewone baan'. Zijn opa en oom bestieden lange tijd samen het bedrijf. Zijn moeder werd na hun overlijden eigenaar van de melkveehouderij, samen met haar zus, die jaren de bedrijfsvoering voor haar rekening nam.

Draaijer: „Ik was de enige gegadigde om de boerderij over te nemen. Op zich is het geen eenvoudige keuze om dat te doen. Als je eerste baan je niet bevalt, kun je ontslag nemen. Met een bedrijf als dit kan dat niet. De familie voelt zich er emotioneel mee verbonden.”

Bovendien is er de complexiteit van de overdracht. Draaijer: „Ik werd toch geleid door de vraag: wat hebben mijn tante en moeder nodig om een goede oude dag te hebben? Dat is een lastig onderwerp. Zelf vonden ze het moeilijk om daar antwoord op te geven. Ik heb ook een zusje. Daar moest ook iets voor worden geregeld. Zij krijgt nu het huis en de

▲ Geraldine Haverkamp en Sietse Draaijer: „Jonge ondernemers hebben vaak heel andere inzichten, bijvoorbeeld over investeringen.”
Foto Niels Westra

spaarrekening van mijn ouders als hen iets overkomt. En in het koopcontract staat een clause dat zij meedeelt in de opbrengst als ik het bedrijf binnen vijftien jaar verkoop.”

Haverkamp: „Er is nu wetgeving waardoor ook niet-familieleden een bedrijf tegen een lagere waarde kunnen overnemen, namelijk als ze drie jaar voor een boer hebben gewerkt of met hem in een maatschap hebben gezeten. Maar nog steeds is 99 procent van de overnames een familieaangelegenheid. Er is best wel ani-

mo om melkveehouder te worden. Dat merk ik bij mijn studenten. Maar de financiën zijn soms een probleem. Dan bereiken ze geen overeenstemming over de prijs.”

Toch is er volgens haar een groter probleem dan geld bij de overdracht: emotie. Haverkamp: „Voordat kinderen boerderij overnemen, vormen ze vaak eerst wel tien tot vijftien jaar een maatschap met de ouders. Oudere mensen willen graag dat jongeren het bedrijf net zo runnen als ze dat zelf deden. Jonge on-

dernemers hebben vaak andere inzichten, bijvoorbeeld over investeringen. Dat kan spanningen geven.”

Draaijer herkent dat. Voor de overname deed hij eerst een half jaar de bedrijfsvoering samen met zijn tante. „Die oudere generaties veranderen niet zo snel”, zegt hij. „Dat is ook wel begrijpelijk. Ik heb in dat ene jaar ook gewoontes opgebouwd, waar ik niet snel van af te brengen ben.”

Nu de overname een feit is, wil Draaijer zijn bedrijf verder versterken. De melkveehouderij is al meer

dan gemiddeld groot, maar op termijn wil hij naar 120 tot 130 koeien. Hij gaat daarin mee met de voorziene schaalvergroting in de sector, die gelijk op zal gaan met de verdere automatisering en robotisering van de melkveehouderij.

De gevreesde megastallen ziet hij evenwel niet komen, ook niet nu het melkquotum verdwijnt. Draaijer: „Er lopen wel cowboys rond met allerlei wilde plannen. Hier wilde ook iemand een vergunning voor een flat met 20.000 koeien. Maar hoe re-

gel je dat met de aanvoer van voer en de afvoer van mest? Denk alleen al eens aan al het vrachtkoer dat ontstaat. Je moet met je boerenverstand blijven nadenken. Als ik met 120 koeien goed verdien, waarom zou ik dan met 240 koeien meer risico's lopen, meer werk op me nemen en nauwelijks meer verdienen.”

De grootste hindernis bij de bedrijfsvoering noemt hij de de wispelturigheid van de Haagse en Brusselse politiek, die om de haverklap de regels voor bijvoorbeeld het uitrijden van een venteren. „De politiek is een onbetrouwbare partner”, zegt Draaijer. „Je moet toch voor tien jaar een bedrijfsplan kunnen maken? In zo'n periode veranderen de regels wel vijf keer.”

Hij heeft evenwel alle vertrouwen in de toekomst van de melkveehouderij. „De koe is een onmisbare schakel in de voedselketen”, zegt hij. „De kracht van het dier is dat ze plantaardige eiwitten uit gras kan omzetten in dierlijke eiwitten in de melk. Dat is haar kracht. Een mens kan dat niet. Koeien zetten bovendien laagwaardige reststromen als bietenpulp en bierborstel om in eiwitrijke melk. Daar zal altijd vraag naar blijven.”

Ondanks haar passie neemt Haverkamp de melkveehouderij van haar ouders niet over. Die komt in handen van haar tweelingzus. Haverkamp: „Koeien zijn helemaal mijn ding. Ik ga daar van stralen. Ik wil dus wel graag melkveehouder worden, maar dan als boerin naast een boer. Ik wil het bedrijf niet alleen runnen. Ik geef nu vier dagen les in de melkveehouderij. Daar buiten ben ik voor de Agrarische Jongeren Friesland en in mijn vrije tijd ga ik vaak bij boeren melken. Theorie en praktijk naast elkaar, dat is ik ook heel mooi.”

Samenwerking
De serie 'De crisis en het Noorden' komt tot stand in samenwerking met bureau 'E & E advies' in Groningen en het werkgelegenheidsregister Lisa.

Agrarische sector: schaalvergroting en minder banen

Annamarie Rook

De landbouw is van oudsher een belangrijke sector voor Noord-Nederland. De landbouw is goed voor 33.000 banen (4,3 procent van het totaal aantal banen in Noord-Nederland) tegenover 2,7 procent in Nederland). Ongeveer driekwart van het noordelijk grondoppervlak heeft een agrarische functie.

In Noord-Nederland zijn in de laatste drie jaar 700 banen verloren gegaan, waarvan 410 in Groningen, 190 in Drenthe en 90 in Friesland; een daling van 2 procent. Het noordelijke cijfer is beter dan het landelijke: in heel Nederland verdwenen 9600 banen (-4 procent). Ook de toegevoegde waarde (het verschil in de kosten voor grondstoffen/productie en de opbrengst van het eindproduct) is afgenomen tijdens de crisis. In 2007 was de toegevoegde waarde nog 9,7 miljard euro, op dit moment is die 8,7 miljard euro.

De productie van landbouwpro-

ducten is echter niet afgenomen. Dit betekent dat de marges kleiner zijn geworden. Vooral Groningen en Drenthe hebben daar last van gehad. Friesland heeft met haar melksector betere jaren achter de rug. De provincie heeft meer geprofiteerd van de mondiale wereldhandel en naar verhouding minder last gehad van de conjuncturele neergang in West-Europa. Overigens heeft de afname van werkgelegenheid waarschijnlijk meer te maken met de mechanisering en automatisering dan met de conjuncturele ontwikkelingen.

De komende jaren staat de sector voor een aantal grote uitdagingen. De eerste zijn de vergrijzing en de opvolgingsproblematiek. In Nederland is 4 procent van de boeren jonger dan 35 jaar, de helft is ouder dan 55 jaar en 20 procent is ouder dan 65 jaar. Om de agrarische bedrijven en de innovatiekracht in de sector te behouden, is het van belang om de instroom van jonge ondernemers te verbeteren.

De hervorming van het Europees

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) is een tweede uitdaging. De hervorming van het GLB betekent minder bedrijfssteun en marktondersteuning, waarvan de afschaffing van het melkquotum een recent voorbeeld is.

De gevolgen hiervan zien we nu al in Friesland, waar op dit moment €500 miljoen geïnvesteerd wordt in de zuivelsector; in de komst van de zuivelverwerkende bedrijven A-Ware, Fonterra en Ausnutria naar Heerenveen en in de uitbreidingsplannen van FrieslandCampina in Leeuwarden. In Drenthe worden tientallen miljoenen gestoken in de Drentse zuivelcoöperatie DOC Kaas in Hogeveen voor de bouw van een tweede productielijn. En er komt in samenwerking met Chinese investeerders een baby melkpoederfabriek van XiaConsummate in Assen. De bedrijven spelen hiermee in op de snel groeiende mondiale vraag naar Nederlandse zuivelproducten.

Een derde uitdaging voor de landbouwsector is innovatie. Over een

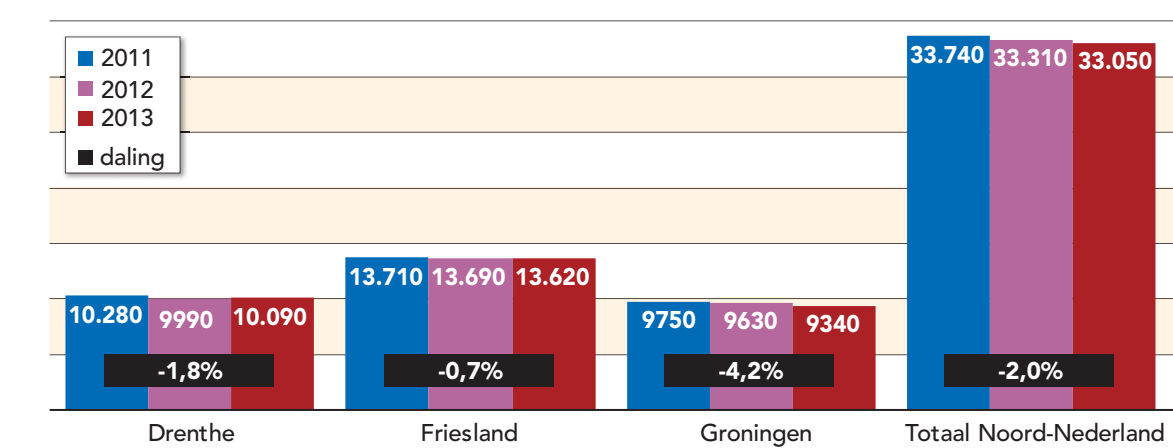

▲ Annamarie Rook.
Foto Corné Sparidaans

langere periode gezien is zowel de waarde als het volume van de landbouwproductie flink toegenomen, terwijl deze extra productie wordt voortgebracht door steeds minder boeren. Deze ontwikkeling van auto-

Annamarie Rook is adviseur bij E & E advies

Banenontwikkeling Landbouw en Visserij

© DvN 061214 | AB

▲ Het was niet mogelijk om voor de jaren 2009 en 2010 gegevens te krijgen die voldoende betrouwbaar zijn.